

Prof. dr Miroslav N. Jovanović¹
Fakultet za evropske pravno-političke studije, Novi Sad
Univerzitet *Educons*, Sremska Kamenica

Prof. dr Jelena Damnjanović
Profesor strukovnih studija
Visoka poslovna škola strukovnih studija
Novi Sad

INTEGRACIJA ZEMALJA CENTRALNE I ISTOČNE EVROPE SA EVROPSKOM UNIJOM: UTICAJ NA PRIVREDNI RAST I ZADUŽENOST

***Sažetak** - Politika proširenja Evropske unije (EU) jedna je od najuspešnijih ekonomskih politika koju je ova organizacija imala od svog osnivanja. Od početnih šest, EU se proširila na 28 zemalja članica. Bivše socijalističke zemlje centralne i istočne Evrope koje su pristupile EU imale su značajan napredak u pogledu ubrzane stope privrednog rasta od kada su pristupile EU. Ipak, taj napredak je usporen posle globalne finansijske krize 2008. EU je otvorila brojne povoljne ekonomske mogućnosti novim zemljama članicama, ali ih je primorala i da otvore svoja tržišta. Došlo je do naglog povećanja izvoza iz „novih“ u „stare“ zemlje EU, ali i do još bržeg uvoza iz starih zemalja EU. Deficit u trgovini sa zapadom EU doveo je do ubrzanog zaduživanja zemalja centralne i istočne EU. Zaduživanje je na ivici da dovede države centralne i istočne strane EU u dužničko ropstvo. Imajući u vidu navedeno, Srbija treba da bude obazriva na svom putu u EU.*

***Ključne reči:** centralna i istočna Evropa, Evropska unija, dug prema inostranstvu, privredni rast.*

1. UVOD

Podloga i podsticaj za svaku razumnu ekonomsku akciju je povećanje blagostanja. Da takve podloge i razloga nema, navedenu akciju ne bi trebalo preduzeti u normalnim okolnostima. U navedenom smislu, cilj ovog članka je da analizira iskustva bivših socijalističkih zemalja koje su pristupile Evropskoj uniji (EU) u pogledu privrednog rasta i zaduživanja u inostranstvu.

Pristupanje EU široko se predstavlja kao akt koji je u funkciji povećanja narodnog blagostanja. Svi saveti u ekonomskoj teoriji navode na takav zaključak

¹ miroslavjovanovic@hotmail.com

već dugi niz generacija. Brojne generacije studenata izlaze iz akademskih klupa sa takvim znanjima koja su opšte prihvaćena. To je naročito važno za zemlje male i srednje veličine u koje spada i Srbija. Međunarodna ekonomska integracija treba da bude postavljena na zdrave osnove koje pruža ekonomska teorija, ali i na dugoročnoj istoriji i iskustvu u praksi (Jovanović, 2015). U suprotnom, ako je integracija u praksi zasnovana na pogrešnim temeljima, kao što je to slučaj sa uvođenjem evra, tada može lako da dođe do ekonomske tragedije kao što je to slučaj u mediteranskim zemljama članicama EU (Jovanović, 2015a).

Srbija je zemlja koja pregovara sa Evropskom komisijom pristupanje EU. Bez obzira na mnoge i vidne koristi koje pristupanje EU može da donese Srbiji u oblasti organizacije države, prava, sudstva, obrazovanja, zaštite prirodnog okruženja, trgovine, stranih ulaganja, zaštite potrošača, demokratije i drugde, ovaj članak se bavi samo jednom od brojnih ekonomskih dimenzija: iskustvom u pogledu privrednog rasta i stranog duga u bivšim socijalističkim zemljama koje su pristupile EU. To su dragocena iskustva koja mogu da budu od izuzetne koristi za Srbiju. Srbija treba da zna šta je čeka po ovom pitanju kada ili ako pristupi EU.

Ovaj članak ima sledeću strukturu. Posle ovog uvoda sekcija 2 prikazuje istoriju proširenja EU od njenog nastanka do danas. Sekcija 3 posvećena je privrednom rastu u zemljama centralne i istočne Evrope koje su pristupile EU. Razmatranje zaduživanja u inostranstvu kao delimična posledica pristupanja EU nalazi se u sekciji 4. Na kraju, sekcija 5 donosi zaključak i predlog za razmišljanje u vezi sa putom Srbije u EU.

2. PROŠIRENJA EVROPSKE UNIJE

Politika proširenja EU je jedna od najuspešnijih politika u njenoj istoriji. Od početnih šest država članica, EU se proširila na 28. Čekaonica za pristupanje EU uključuje Tursku, Crnu Goru, Srbiju, Bosnu i Hercegovonu, Ukrajinu, Moldaviju,... Istina je da navedene zemlje nemaju iste izgleda u pogledu brzine pristupanja EU u budućnosti. Sve zavisi i od njihovih reformi, ali i od mogućnosti i volje EU da ih prihvati u svoje članstvo. Pregovori o raznim vidovima integracije sa EU su u toku. Primetno je odugovlačenje i pauza u proširenju EU. Napredak je vrlo spor i neizvestan.

Proširenja EU su tekla u sledećim talasima:

- 1957 - osnivači: Francuska, Nemačka, Italija, Holandija, Belgija i Luksemburg
- 1973 - pristupile: Britanija, Danska i Irska
- 1981 - pristupila Grčka
- 1986 - pristupile: Španija i Portugalija
- 1995 - pristupile: Austrija, Švedska i Finska

- 2004 - pristupile: Mađarska, Poljska, Češka, Slovačka, Estonija, Letonija, Litvanija, Slovenija, Malta i Kipar
- 2007 - pristupile: Bugarska i Rumunija
- 2013 - pristupila Hrvatska

Veliki uspeh u proširenju EU ipak nije apsolutan. On ima i svoju drugu stranu jer postoje i one zemlje koje su već napustile EU, ali i one koje su na putu da to uskoro učine. Spisak zemalja koje su već napustile EU je sledeći:

- 1962 - Alžir
- 1985 - Grenland
- 2012 - Sveti Bartolomej²

Britanski cilj je da napusti EU marta 2019. Razočarenje u pogledu EU i EU-skepticizam postoji i u drugim zemljama EU. Ove uključuju Skandinaviju, Poljsku, Mađarsku i Češku. Donald Tusk, Predsednik EU, otvoreno upozorava da Poljska može da napusti EU čim prestane da bude neto primalac fondova iz EU.³ Dakle, EU je imala svoja brojna i velika proširenja u pogledu članstva, ali i svoja sužavanja.

Izuzetno razvijene i demokratske zemlje kao što su to Island, Norveška i Švajcarska ne nameravaju da pristupe EU. Nekoliko puta vlast je u tim državama neposredno pitala narod na referendumu da li želi pristupanje EU. Odgovor je uvek bio jasan: narod to ne želi.

3. PRIVREDNI RAST

Privredni rast, tj. njegova stopa jedan je od najboljih pokazatelja ekonomskog zdravlja svake zemlje. Kada dolazi do rasta tada je ekonomija države u ekspanziji, dolazi do zapošljavanja, povećanih prihoda od poreza, sniženja izdataka za nezaposlenost, ulaganja u novi rast, ... Očekivanja su da skoro svaka ekonomska politika države doprinese privrednom rastu, bar u dužem razdoblju vremena. Navedeno su sa punim pravom očekivale i bivše socijalističke zemlje koje su pristupile EU.

Potpuno otvoren i siguran pristup širokom i platežno sposobnom tržištu od pola milijarde potrošača povećava mogućnosti za izvoz, ulaganja u domaću privredu i neprivredne delatnosti ali, istovremeno, otvara se i domaće tržište za strana ulaganja i za uvoz iz inostranstva, što povećava konkurenciju na domaćem tržištu. Ta ekonomska utakmica ima blagotvorno dejstvo na povećanje efikasnosti domaće proizvodnje, ali i rizik od zatvaranja domaćih preduzeća koja nisu unosna. Konkurencijom se primoravaju domaća preduzeća

2 Ova mala karipska država ima problema da sprovede zakone EU zbog udaljenosti. To je očigledno pogotovo u vezi sa snabdevanjem (trgovinom). Zato je zatražila napuštanje EU.

3 'Is 'Polexit' in the cards? Tusk warns Poland may quit EU', DeutscheWelle, 10.01.2018. <http://www.dw.com/en/is-polexit-in-the-cards-tusk-warns-poland-may-quit-eu/a-42099863> (pristupljeno 12.01.2018).

da povećaju efikasnost u proizvodnji, konkurentnost i inovativnu aktivnost. Sve to skupa pozitivno utiče na povećane stope privrednog rasta i na nacionalno blagostanje.

Tabela 1 prikazuje stope rasta društvenog bruto proizvoda u bivšim socijalističkim državama (plus Kipar i Malta) koje su pristupile EU 2004, 2007 i 2013. Odmah se primećuje da su bivše socijalističke zemlje bile u privrednom zamahu. Rast je bio postojan i često bitno ubrzaniji nego što je to bio slučaj u „starim“ zemljama članicama EU. To je izvanredan, pozitivan i očekivan ekonomski rezultat za nove zemlje članice EU. Privrede „novih“ zemalja EU doživele su privrednu ekspanziju. Njihove ekonomije su ubrzano rasle unutar EU.

Tabela 1. Bruto društveni proizvod (BDP) u EU i u istočnim zemljama članicama, promena u procentima u odnosu na prethodnu godinu (2000-2016)

Zemlja/Godina	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
EU (28 zemalja)	3.9	2.0	1.3	1.5	2.6	2.2	3.4	3.2	0.4	-4.5	2.0	1.6	-0.4	0.3	1.7	2.2	1.9
Evrozona (17/17)	3.8	2.0	0.9	0.7	2.2	1.7	3.2	3.0	0.4	-4.4	2.0	1.5	-0.6	-0.3	1.3	2.0	1.8
Bugarska	5.7	4.2	4.7	5.5	6.7	6.4	6.5	6.4	6.2	-5.5	0.4	1.8	0.8	0.9	1.3	3.6	3.4
Hrvatska	3.8	3.7	4.9	5.4	4.1	4.3	4.9	5.1	2.1	-6.9	-2.3	0.0	-2.0	-1.1	-0.5	2.2	3.0
Kipar	5.0	4.0	2.1	1.9	4.2	3.9	4.1	5.1	3.6	-1.9	1.3	0.5	-2.4	-6.0	-1.5	1.7	2.8
Češka	4.2	3.1	2.1	3.8	4.7	6.8	7.0	5.7	3.1	-4.5	2.5	1.8	-1.2	-0.5	2.7	5.3	2.6
Estonija	9.7	6.3	6.6	7.8	6.3	8.9	10.1	7.5	-4.2	-14.1	2.6	9.6	3.9	1.9	2.9	1.7	2.1
Mađarska	4.2	3.7	4.5	3.9	4.8	4.0	3.9	0.1	0.9	-6.8	1.3	1.6	-1.7	2.1	4.0	3.1	2.0
Latvija	5.7	7.3	7.2	7.6	8.9	10.1	11.2	9.6	-3.3	-17.7	-0.9	5.5	5.5	2.6	2.1	2.7	2.0
Litvanija	3.6	6.7	6.8	10.3	7.4	7.8	7.8	9.8	2.9	-14.8	1.5	5.9	3.7	3.5	3.5	1.8	2.3
Malta	:	0.0	2.4	0.7	-0.3	3.6	2.6	4.1	3.9	-2.8	4.0	1.6	0.8	4.6	8.3	7.3	5.0
Poljska	4.3	1.2	1.4	3.9	5.3	3.6	6.2	6.8	5.1	1.6	3.9	4.5	1.9	1.4	3.3	3.8	2.7
Rumunija	2.4	5.7	5.1	5.2	8.5	4.2	7.9	6.3	7.3	-6.6	-1.1	2.2	0.7	3.5	3.1	3.9	4.8
Slovačka	1.4	3.5	4.6	4.8	5.1	6.7	8.3	10.5	5.8	-4.9	4.4	3.2	2.0	1.5	2.6	3.8	3.3
Slovenija	4.3	2.9	3.8	2.9	4.4	4.0	5.8	7.0	3.4	-7.9	1.3	0.7	-2.5	-1.1	3	2.3	3.1

Izvor: Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=percentage&change=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00115> (2017)

Osnovni razlog za navedeni ekonomski polet može da se pronađe delom i u statistici. Razlog je i niska osnova sa koje su „nove“ zemlje iz centralne i istočne Evrope krenule, ali i otvaranje novih mogućnosti u EU koje do tada nisu postojale. Nove istočne zemlje EU postale su pokretač privrede u EU. Svi su u EU od toga imali korist.

Izuzetak od ovako povoljnog razvoja događaja u pogledu brzine stope rasta privrede predstavljaju 2008. i 2009. godina. To je razdoblje globalne finansijske krize prouzrokovane finansijskom alhemijom koja je buknila u Americi i koja se proširila na ceo svet. Svi su od toga imali štete, privredna aktivnost se usporila i to je imalo posledice na stopu rasta privrede. Rast u novim istočnim zemljama EU zavisio je dobrim delom i od ekonomske aktivnosti na zapadu EU. Kako je Zapad bio u krizi, to se jasno odrazilo i na stopu rasta i u novim istočnim članicama EU. Rast se zatim ubrzao, ali nije bio tako poletan kao što je to bio pre krize. U svakom slučaju, bivše socijalističke zemlje imale su vidnu ekonomsku ekspanziju kao posledicu pristupanja EU.

Istočno proširenje dobro je došlo „staroj“ EU da se bar delom pokrene privredna aktivnost kod kuće. Međutim, ona se usporila posle globalne finansijske krize. Nešto je trebalo učiniti po tom pitanju. U nemogućnosti da realno poveća rast privrede, EU je 2014. promenila statističku metodologiju

izračunavanja društvenog bruto proizvoda (DBP). Nova metodologija sada uključuje u DBP i deo nelegalnih ekonomskih aktivnosti kao što su to šverc, trgovina drogom i prostitucija. Ovakva ekonomsko-statistička alhemija brojčano povećava BDP, političari na vlasti mogu da se malo opuste i hvale uspehom, ali niko se u narodu neće osetiti bogatijim zbog takve statističke „šminke“.⁴

Tabela 3. EU i istočne zemlje članice: bilans u trgovini, milioni evra, 2000-2016.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
EU (28)	-142,956	-94,436	-51,723	-73,051	-82,207	-134,432	-215,768	-215,858	-276,084	-141,675	-177,463	-175,469	-113,829	48,531	10,593	59,767	33,198
Bugarska	-1,034	-1,242	-1,262	-1,619	-1,987	-1,089	-1,536	-3,836	-4,843	-2,686	-1,943	-1,904	-1,966	-1,484	-1,727	-1,369	-1,176
Hrvatska	-	-	-1,421	-1,633	-1,670	-2,203	-2,672	-3,060	-3,725	-2,707	-2,561	-2,370	-2,054	-1,859	-270	-160	-259
Kipar	-1,231	-1,322	-1,467	-1,256	-1,098	-1,243	-1,409	-1,654	-1,973	-1,246	-1,553	-1,501	-1,217	-764	-1,001	-660	-1,015
Češka	-4,159	-5,279	-6,195	-7,816	-4,223	-2,640	-3,975	-4,366	-7,643	-4,435	-8,202	-8,235	-4,222	-2,097	-2,841	-5,368	-2,817
Estonija	-946	-923	-913	-1,300	-823	-597	-82	-56	333	550	873	1,088	1,131	1,076	835	484	642
Mađarska	-6,809	-7,271	-8,562	-9,284	-8,343	-7,053	-6,852	-7,464	-8,358	-5,524	-5,708	-4,032	-3,493	-3,378	-2,948	-2,821	-1,777
Latvija	-501	-459	-424	-604	-456	-752	-805	-847	-517	62	247	591	1,075	967	867	680	790
Litvanija	-1,596	-1,791	-1,733	-1,451	-1,182	-1,808	-1,654	-1,235	-2,596	-1,161	-1,563	-2,091	-1,416	533	2,096	655	1,726
Malta	299	-32	237	112	240	201	66	485	562	426	452	671	838	169	-813	-533	-888
Poljska	-10,023	-9,426	-9,618	-9,863	-6,067	-4,975	-8,940	-10,972	-14,500	-9,633	-14,265	-15,813	-15,688	-9,908	-13,675	-14,774	-12,307
Rumunija	-1,805	-2,569	-2,195	-2,978	-4,276	-5,524	-7,308	-6,503	-7,437	-3,018	-2,535	-1,924	-1,089	1,651	754	-23	-1,086
Slovačka	-2,803	-3,290	-3,190	-2,467	-2,199	-2,951	-4,591	-5,703	-6,619	-4,461	-6,239	-6,752	-5,876	-4,806	-4,597	-4,251	-3,337
Slovenija	110	461	302	154	1,030	837	837	7	-711	-400	-1,304	-1,442	-717	-1,080	-1,199	-1,152	-696

Izvor: Eurostat http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ext_lt_intratrd&lang=en (2017)

Tabela 2 prikazuje apsolutne iznose DBP po glavi stanovnika u „novim“ zemljama članicama EU u razdoblju 2000-2016. Bitno povećanje je vidno u svim zemljama tokom navedenog razdoblja. Pojedine zemlje su povećale navedeni dohodak čak tri puta (Letonija i Litvanija). Ipak, i dalje postoji vidan procep između „starih“ i „novih“ zemalja članica EU. U odnosu na prosek u EU, dohodak na istoku EU je upola manji, u nekim slučajevima čak samo jedna trećina u odnosu na prosek u EU. I pored odličnih rezultata u ekonomskoj tranziciji i bitnog povećanja dohotka, istok EU je još generacijama daleko od zapada EU. Da ga sustigne, Istoku su potrebne decenije neprekidnog rasta po ubrzanim stopama. Na žalost, takvih garancija nema, a i decenijama dugo iskustvo ukazuje na to da posle (dužeg) razdoblja brzih stopa rasta dolazi do njihovog usporavanja. Najočigledniji sveži globalni primer takvog razvoja je brzina u stopi ekonomskog rasta u Kini.

Pristupanje EU omogućuje potpuno otvoren i siguran pristup širokom tržištu EU. Te mogućnosti iskoristila su preduzeća u „novim“ zemljama EU i bitno povećala izvoz u „staru“ EU. Izvoz se uvišestručio. To je imalo snažnog pozitivnog uticaja na zaposlenost u granama i preduzećima koja su se transformisala i prilagodila novim uslovima za poslovanje u EU. Sa druge strane, došlo je i do bitnog povećanja uvoza kod „novih“ zemalja članica. Imajući otvoreno domaće tržište za robu i usluge iz zemalja partnera u EU, uvoz Istoka iz „stare“ EU ubrzanije se povećavao od izvoza. To se ogleda u bilansu spoljne trgovine (Tabela 3). Deficit u trgovini je izražen posebno u Poljskoj, Mađarskoj, Češkoj i Slovačkoj.

Države Istoka koje su do sada pristupile evrozoni: Estonija, Letonija, Litvanija, Slovačka i Slovenija, nemaju više nikakvu mogućnost da suvereno

4 B. Fox, ‘Sex and drugs drive EU growth surge’, *EUobserver*, 17.10.2014.

Tabela 3. EU i istočne zemlje članice: bilans u trgovini, milijoni eura, 2000-2016.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
EU (28)	-142,956	-94,436	-51,723	-73,051	-82,207	-134,432	-215,768	-215,858	-276,084	-141,675	-177,463	-175,469	-113,829	48,931	10,593	59,767	33,198
Bugarska	-1,034	-1,242	-1,262	-1,619	-1,987	-1,089	-1,536	-3,836	-4,843	-2,686	-1,943	-1,904	-1,966	-1,484	-1,727	-1,369	-1,176
Hrvatska	:	:	-1,421	-1,633	-1,670	-2,203	-2,672	-3,060	-3,725	-2,707	-2,561	-2,370	-2,054	-1,859	-2,701	-1,60	-259
Kipar	-1,231	-1,322	-1,467	-1,256	-1,098	-1,243	-1,409	-1,654	-1,973	-1,246	-1,553	-1,501	-1,217	-764	-1,001	-660	-1,015
Češka	-4,159	-5,279	-6,195	-7,816	-4,223	-2,640	-3,975	-4,366	-7,643	-4,435	-8,202	-8,235	-4,222	-2,097	-2,841	-5,168	-2,817
Estonija	-946	-923	-913	-1,300	-823	-597	-82	-56	333	550	873	1,088	1,131	1,076	835	484	642
Mađarska	-5,809	-7,271	-8,562	-9,284	-8,243	-7,053	-6,852	-7,464	-8,358	-5,524	-5,708	-4,032	-3,493	-3,378	-2,948	-2,821	-1,777
Latvija	-501	-459	-424	-604	-556	-752	-805	-847	-517	62	247	591	1,075	967	867	680	790
Litvanija	-1,596	-1,791	-1,733	-1,451	-1,182	-1,808	-1,654	-1,235	-2,596	-1,161	-1,563	-2,091	-1,416	533	2,096	655	1,726
Malta	299	-32	237	112	240	201	66	485	562	426	452	671	838	169	-813	-533	-888
Poljska	-10,023	-9,426	-9,618	-9,863	-6,067	-4,975	-8,940	-10,972	-14,500	-9,633	-14,265	-15,813	-15,688	-9,908	-13,675	-14,774	-12,307
Rumunija	-1,805	-2,569	-2,195	-2,978	-4,276	-5,524	-7,308	-6,503	-7,437	-3,018	-2,535	-1,924	-1,089	1,651	754	-23	-1,086
Slovačka	-2,803	-3,290	-3,190	-2,467	-2,199	-2,951	-4,591	-5,703	-6,619	-4,461	-6,239	-6,752	-5,876	-4,806	-4,597	-4,251	-3,337
Slovenija	110	461	302	154	1,030	837	837	7	-711	-400	-1,304	-1,442	-717	-1,080	-1,199	-1,152	-696

Izvor: Eurostat http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ext_lt_intratrd&lang=en (2017)

devalviraju svoj novac i na taj način povećaju konkurentnost domaćeg izvoza. Bitan ekonomski instrument u vidu devalvacije ili klizanja deviznog kursa više im uopšte nije na raspolaganju. Ove (ali i sve ostale zemlje članice evrozone) moraju da imaju potpuno otvoreno domaće tržište za uvoz robe iz partnera u EU, a istovremeno nemaju nikakvu mogućnost da devalviraju svoj novac i na taj način smanje i uvoz i deficit u trgovini. Od ovakve situacije najveću korist ima Nemačka: neograničeno izvozi po EU, a konkurencija je mlaka.

Potrošači u „novim“ zemljama EU dobijaju povećanu lepezu izbora robe iz inostranstva koju mogu da kupe po povoljnijim cenama nego što je to bio slučaj pre pristupanja EU. To je velika pogodnost za potrošače. Međutim, uvozna roba je značajnim delom istisnula sa tržišta mnoge domaće proizvode, što je imalo uticaja na zaposlenost u oblastima poslovanja koje konkurišu uvoznj robi. Nezaposleni su se ili prekvalifikovali, ili prihvatili lošija radna mesta, ili masovno napuštali svoju zemlju i odlazili u „staru“ EU kao migranti narad. Masovni odlazak, pogotovo mladih, bio je izrazit izbaltičkih zemalja, Poljske, Rumunije i Bugarske.

4. ZADUŽIVANJE U INOSTRANSTVU

Narastajući deficit u trgovini „novih“ zemalja EU trebalo je finasirati. To je moglo da se učini kroz smanjenje rezervi deviza i zlata, prilivom doznaka iz inostranstva ili, najčešće, uz pomoć zaduživanja u inostranstvu.

Table 4. Ukupan dug inostranstvu (milijoni eura) na kraju četvrtog kvartala svake godine, istočne zemlje EU, 2000-2016

GEO/TIME	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Bugarska	:	:	:	10,634	12,561	15,504	20,691	29,017	37,247	37,817	37,826	37,499	38,856	38,191	41,639	37,589	38,941
Hrvatska	13,648	15,078	19,889	22,952	26,005	29,703	33,695	40,419	45,639	46,922	46,357	45,226	46,026	46,685	45,516	41,652	
Kipar	:	:	:	:	:	:	:	112,569	128,232	128,272	124,628	120,284	103,234	97,609	97,082	106,912	
Češka	:	:	:	35,249	43,184	48,757	59,662	69,292	73,887	86,367	89,672	96,784	99,645	109,028	118,261	130,568	
Estonija	3,233	3,707	4,490	5,603	7,459	9,672	12,944	17,406	19,026	17,271	16,492	16,721	17,957	:	18,978	:	19,072
Mađarska	32,564	37,562	38,496	45,994	59,946	71,915	100,870	120,717	157,616	168,849	157,621	162,607	156,629	147,402	152,202	142,601	137,061
Litvanija	4,152	5,058	5,553	7,236	9,874	12,808	18,128	26,835	29,763	29,229	30,119	29,603	30,254	30,501	33,794	34,505	36,853
Latvija	:	:	:	:	7,897	10,571	14,275	20,477	23,633	23,340	24,178	25,149	26,031	24,596	25,551	28,332	33,368
Malta	:	:	:	:	24,022	32,210	39,312	51,479	61,769	65,903	72,874	78,503	82,356	84,944	93,464	89,248	86,593
Poljska	:	:	:	:	95,309	112,441	129,149	158,293	174,717	194,783	238,114	248,627	280,715	278,470	292,761	301,891	319,180
Rumunija	:	:	:	:	31,013	41,289	58,777	71,795	82,146	94,126	99,844	100,500	98,370	94,730	90,445	92,420	
Slovačka	:	:	:	:	:	:	:	38,604	50,124	52,236	55,312	54,883	60,861	68,480	67,185	73,750	
Slovenija	9,526	10,422	11,524	13,225	15,410	20,579	24,162	35,678	40,388	41,667	42,123	41,669	42,850	41,632	47,212	46,627	44,805

Izvor: Eurostat (2017).

Tabela 4 prikazuje dinamiku duga zemalja centralne i istočne Evrope prema inostranstvu. Od kada su ove zemlje pristupile EU, dug prema inostranstvu je ubrzano rastao. Rumunija je pre pristupanja EU imala dug prema inostranstvu od €31 milijarde 2005. godine. Taj dug se 2016. utrostručio na €92 milijarde. Dug Poljske od €95 milijardi iz 2004. uvećan je od kada je pristupila EU na €319 milijardi 2016. Dug Mađarske jeskoro utrostručen samo u razdoblju 2004-2009 sa €60 na €169 milijardi, respektivno. Mađarska je zbog ubrzano narastajućeg duga posle pristupanja EU bila prinuđena da pozove u pomoć Međunarodni monetarni fond. Kada je oštra i nepopularna politika rezanja javnih rashoda Fonda potpuno propala i propustila da dovede do poboljšanja stanja zaduženosti, Mađarska je bukvalno isterala Fond u leto 2013. Posle toga, situacija u Mađarskoj je polako počela da se poboljšava.

Tabela 5. Ukupan dug prema inostranstvu kao % DBP, EU i istočne zemlje članice, 2000-2016

GEO/TIME	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Bugarska	:	:	:	57	60	65	76	89	100	101	99	91	93	91	97	83	82
Hrvatska	:	53	53	65	69	71	74	77	84	101	104	104	103	106	109	103	91
Kipar	:	:	:	:	:	:	:	:	592	687	665	632	618	570	556	550	597
Češka	:	:	:	:	37	39	39	43	43	50	55	55	60	63	70	70	74
Estonija	52	53	58	64	77	86	96	107	115	122	112	100	100	:	96	:	91
Mađarska	64	63	54	61	72	79	110	119	146	180	160	161	158	145	145	130	122
Latvija	48	54	59	69	85	93	105	118	122	156	169	147	137	134	143	142	147
Litvanija	:	:	:	:	43	50	59	71	72	87	86	80	78	70	70	76	86
Malta	:	:	:	:	494	626	730	894	1008	1074	1104	1148	1150	1112	1105	962	871
Poljska	:	:	:	:	46	46	47	50	48	61	66	65	72	71	71	70	75
Rumunija	:	:	:	:	:	39	42	47	50	68	74	75	75	68	63	57	54
Slovačka	:	:	:	:	:	:	:	:	58	78	77	78	75	82	90	85	91
Slovenija	43	45	46	50	56	70	77	101	106	115	116	113	119	116	126	121	113

Izvor: Eurostat (2017)

Tabela 5 prikazuje podatke o ukupnom dugu prema inostranstvu kao delu DBP. Bez obzira na povećanje ukupnog DBP zbog rasta privrede, dug prema inostranstvu bitno je povećan. U susednoj Mađarskoj je više nego udvostručen u razdoblju 2004-2009, dok je u ostalim zemljama takođe došlo do povećanja. Naveden odnos duga prema DBP je vrlo bitan, jer što je veći dug u ekonomski relativno krhkim zemljama kao što su sve bivše socijalističke zemlje, to je veća nesigurnost i veći je rizik da će biti zahtevane više kamate na pozajmice u budućnosti.

Pouka iz navedenog za Srbiju je da su zemlje iz centralne i istočne Evrope obilato počele da koriste zaduživanje u inostranstvu od kada su pristupile EU. Potpuno otvorena trgovina unutar EU je pomogla izvozu, ali je još više dala podsticaja uvozu. Rastući deficit u trgovinimorao je da se finansira i zaduživanjem u inostranstvu i emigracijom iz „novih“ zemalja, tj. doznakama migranata.

Neosporni i vidni ekonomski napredak u „novim“ zemljama EU ima i svoju tamnu ekonomsku i opštedruštvenu stranu. Ona se ogleda u ogromnom i ubrzanom povećanju duga prema inostranstvu. Sadašnja generacija ima relativno udoban život na osnovu potrošnje preko „kreditne kartice“ čije će račune plaćati buduća generacija, koju sadašnja generacija ništa ne pita za

mišljenje o takvom zaduženju. Navedeno je veliki problem u društvu. On se tiče ogromnih finansijskih transfera između generacija. Problem možda i može da bude podnošljiv dok su kamatne stope izuzetno niske, kao što je to trenutno slučaj. Ali kamatne stope neće ostati takve zauvek. Problem nastaje kada otplata duga sa povećanim kamatama padne na pleća onih koji treba da ga vrate, a nisu imali neposredne koristi od zaduživanja. Mlada generacija može da kaže da je takvo stanje ne zanima i da želi da emigrira. To je ozbiljan problem na koji vlasti treba da obrate dužnu pažnju, ali to se za sada ne događa. Možemo da očekujemo ozbiljne probleme povezane sa dugom u budućnosti.

Hrvatska je primljena u članstvo EU 2013. Stanovništvo je opravdano očekivalo poboljšanje ekonomske situacije posle pristupa EU. To je jedan od najbitnijih razloga za pristupanje EU, jer ako toga nema, zbog čega pristupiti? Ono što se u stvari dogodilo, to je odlazak oko 200.000 Hrvata uglavnom u Nemačku, ali takođe i u Austriju, Irsku, Švedsku, Norvešku i Italiju.⁵ Navedeno predstavlja bar 5 procenata stanovništva Hrvatske (20-30 procenata radno sposobnog stanovništva). Navedeni migranti će zasnovati porodice u inostranstvu. Osnova za ubiranje poreza u Hrvatsko biće sužena, što će stvarati probleme za ubiranje poreza i penzijske fondove u budućnosti.

5. ZAKLJUČAK

Ovaj članak je bacio svetlo na jedan bitan, ali pomalo od široke javnosti potisnut problem, povezan i sa pristupanjem EU i sa ekonomskim efektima od takvog čina. Pristupanje EU je ranije donosilo vidne koristi zemljama koje su joj pristupile. Međutim, zamor od proširenja EU je vidan. EU još uvek ni ekonomski, ali ni političkinije svarila svoje ranije proširenje na istok. Još uvek postoji vidna i duboka ekonomska ali i političkagranica između „starih“ i „novih“ zemalja unutar EU, a uvođenje novih problematičnih zemalja u EU nije na dnevnom redu.

Umesto da dolazi do ekonomskog stapanja zemalja unutar EU, dolazi do njihovog raslojavanja. Britanija, kao značajna ekonomska i politička poluga u EU, napušta članstvo; tehnokratska centrala EU u vidu postavljene (a ne od naroda izabrane) Evropske komisije pokreće postupak za kažnjavanje valjano i demokratski izabrane poljske vlade; Poljska se nekako odguruje od EU; zemlje sve više gledaju da reše probleme na bilateralni način, a ne na način koji bi bio u skladu sa jedinstvom EU; kriza evrozone se nastavlja bez izgleda da se reši (evrozona za sada funkcioniše dobro samo u prilog Nemačke, dok je na jugu proizvela ekonomsku katastrofu [Jovanović, 2015a]); kriza je i dalje sa migrantima iz muslimanskih zemalja; različiti pogledi vladaju u vezi sa energetsom politikom i prema gasovodima iz Rusije...

5 M. Pauček, 'Masovni bijeg iz Hrvatske', *Index*, 29.09.2017.

Zemlje članice već jednu deceniju ne mogu da se dogovore niočemu bitnom. Pokretačka snaga EU u vidu Nemačke je u krizi jer Nemačka nije u stanju da formira vladu mesecima posle izbora, a i kad je jednom formira biće prilično oslabljena da sprovodi reforme. U ovakvoj situaciji nije nikakvo čudo što i najviši ešaloni vlasti u EU govore o neizvesnoj budućnosti EU, čak i o njenom mogućem raspadu.⁶ Ministarstvo odbrane Nemačke razrađuje planove koji uključuju propast EU,⁷

Ukoliko ne dođe do rešenja duboke krize u EU, ako ne bude ekonomskog rasta, koji je prilično usporen,⁸ ako se boljitak ne oseti u odavno zapostavljenoj srednjoj klasi, ako ne dođe do smanjenja visoke stope nezaposlenosti među mladima, zemlje centralne i istočne EU mogu ne samo da ostanu u zapečku EU, već i da ostanu zarobljene u dužničkom ropstvu jer žive na dug. Sve navedeno treba imati na umu prilikom pristupanja Srbije EU i razmisliti da li tako nešto treba da se ubrza ili uspori i sačeka neko drugo povoljnije vreme za Srbiju.

Literatura

1. Jovanović, M. (2000). „Eastern enlargement of the European Union: sour grapes or sweet lemon?“, *Economia Internazionale*, pp. 507-536.
2. Jovanović, M. (2004 i 2006). *Evropska ekonomska integracija*, Beograd: Ekonomski fakultet.
3. Jovanović, M. (2013). *The Economics of European Integration*. Cheltenham: Edward Elgar.
4. Jovanović, M. (2015). *The Economics of international Integration*. Cheltenham: Edward Elgar.
5. Jovanović, M. (2015a). „The eurozone Greek tragedy“, *Pravo i Politika (Law and Politics)*, str. 7-24.
6. Jovanović, M., and J. Damjanović (2013). „Geopolitics of the European Union: Are steps backward the way forward?“, *Economia Internazionale/International Economics*, pp. 455-482.

6 S. Khan, 'Brexit: Macron warns Europe could split after Britain leaves EU and calls for unity', *The Independent*, 05.01.2018.

7 J. Rankin, 'Jean-Claude Juncker: EU is facing existential crisis', *The Guardian*, 13.09.2016.

K. von Hammerstein, 'Militärplaner halten Zerfall der EU für denkbar', *Der Spiegel*, 04.11.2017.

P. Mason, 'The Germans are making contingency plans for the collapse of Europe. Let's hope we are too', *The Guardian*, 06.11.2017.

8 Od kada je pristupila evrozoni 1999, Italija nije imala nikakav realni rast privrede. Čak i kada bi taj rast bio mizerno nizak od 1 procenat godišnje, italijanski BDP bio bi povećan bar za jednu petinu u proteklih 20 godina. Ali nikakvog realnog povećanja BDP u Italiji nema. Pitanje je: koliko je evro bio od koristi a koliko od štete Italiji?

7. Jovanović, M., and J. Damnjanović (2014). „Ekonomski efekti proširenja Evropske unije na zemlje istočne Evrope u periodu 2000-2012“, Moguće strategije razvoja Srbije (urednik Č. Očić). Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, str. 531-565.
8. Jovanović, M., and J. Damnjanović (2017). „Budućnost evra i izazovi za zemlje Zapadnog Balkana“, *Acta Economica*, str. 145-165.
9. Stiglitz, J. (2016). *The Euro*. New York: Norton.

Miroslav N. Jovanović, LL.D.
Jelena Damnjanović, PhD

INTEGRATION OF CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN COUNTRIES WITH THE EUROPEAN UNION: EFFECTS ON ECONOMIC GROWTH AND INDEBTNESS

-Summary -

Enlargement of the European Union (EU) is perhaps the most successful economic policies that the EU has ever had. Membership enlarged from six to 28 countries. The formerly socialist countries from Central and Eastern Europe had a noted success in the rate of economic growth since they joined the EU. That rate slowed down since the Global Financial Crisis (2008). The EU opened up great opportunities to the new member countries. The new member increased their exports to the 'old' EU, but imports from the 'old' EU increased even faster. The consequent deficit in trade had to be financed through foreign loans. The accelerated foreign debt is on the verge of leading the 'new' Eastern members of the EU into debt slavery. Having in mind the above, Serbia ought to be careful on its way to the membership of the EU.

Keywords: *Central and Eastern Europe, European union, foreign debt, growth*